

KELMĖS ŽEMAITĖS VIEŠOJI BIBLIOTEKA

VYRĄ PAGARBINKI, MŪZA, PRITYRUSĮ VARGO DIDŽIAUSIO...

Apie Homero poemų vertėją
į lietuvių kalbą Jeronimą Ralį

/Paruošė I. Stankienė/

1996 M.

*Į šalną astrai pasvyra?
Jau Žemė brandesnė tapo –
O, Mūza, pagarbink vyrą,
Garbe vainikuota prie kapo:*

*Mums sočiai jo žodžių traukos –
pamilom kaip draugą Homerą.
Jis žengia iš dulkės pilkos
Per mūsų atominę erą.*

K. Federavičius

Jo mes laukėme. Pradėję Mažvydu, suradę Donelaitį, jau turėdami Baranauską, Maironį ir Žemaitę, vis laukėme. Beveik penkis šimtus metų – nuo pirmo spausdinto lietuviško žodžio pasirodymo. Laukėme žmogaus, kuris turėjo prakalbinti lietuviškai pirmiausia iš pirmiausių, didžiausia iš didžiausių poetų, akląjį Homerą. Ir jis atėjo. Atėjo toks kuklus, kuprotas žmogelis be garsių deklaracijų ir manifestų, atėjo tyliai į tykų, mažą miestelį, atėjo ne kaip poetas, o kaip daktaras. Atėjo ir pasiliko.

Pagaliau didysis graikų poetas prabilo lietuviškai:

*„Vyrą pagarbinki, Mūza, prityrusį vargo didžiausio,
Ilgamet jūroje vargusį, šventąją Troją sugriovus
Daugel žmonių jisai matė tvirtoves ir būdą pažino,
Daugel jis jūroj nelaimių prityrė ir skausmo širdingo“.*

Praėjo trejetas tūkstančių metų nuo Trojos išgriovimo, o kartu ir nuo didžiojo graikų poeto Homero laikų, tačiau praslinkę žilieji amžiai neįveikė tikrojo talento, neprigesino jo literatūrinės šlovės. Iš jo mokėsi Antikos žodžio meistrai, jo poezijos šaltiniais gaivinosi visos kitos vėliau sukurtos Europos tautų nacionalinės literatūros. Homerą skaitė iš originalo, ar iš vertimų juo žavėjosi, iš jo mokėsi, ir kiekviena kultūringa tauta svajojo šio genealaus graiko sukurtus lobius greičiau perteikti savo krašto skaitytojams gimtąja kalba. O Homero kūrybos kelias į nacionalines tautų kalbas iš tikro buvo ilgas ir sunkus. Ir dabar – po trejeto tūkstančių metų – nemaža literatūrų, pasiekusių aukštą išsivystymo lygį, dar neturi šio graikų literatūros klasiko savo kalba.

Iš profesijos Jeronimas Ralys buvo gydytojas ir literatu savęs nelaikė, nors jaunystėje bandė kurti eilėraščius, ir net spausdinti juos periodikoje, mėgino rašyti apysakas iš valstiečių gyvenimo ir vieną jų – „Rykštės“ –1908, Bitėnuose išleido atskirą knygą. Jis aktyviai reiškėsi ir publicistikoje, spausdino straipsnius „Varpe“ „Ūkininke“, pasirašinėdamas pseudonimais. Kartu su J.

Šlapeliu išvertė D. Defo knygą „Robinzono gyvenimas ir jo nelaimės“, H. Bičer – Stou „Dėdės Tomo trobelę“. Tačiau didžiausias Jeronimo Ralio nuopelnas lietuvių literatūrai yra jo išverstos Homero poemos „Odisėja“ ir „Iliada“. Reikia prisiminti, kad versti J. Raliui teko dar tada, kai lietuvių literatūrinė kalba, o ypač poetinė, nebuvo tokia išvystyta ir turtinga. Jam teko dirbti ir sunkų –profesinį gydytojo darbą ir kartu pasirengti dar sunkesniai, talento reikalaujančiam vertėjo triūsui – studijuoti gyvąją liaudies kalbą, jos dainas, pasakas, kaupti poetinį, žodyną, atitinkamus įvaizdžius, studijuoti graikų mitologiją, liaudies papročius, tradicijas... Jis puikiai supranta, kad imasi milžiniško darbo.

Jeronimo Ralio gyvenimo kelias prisidėjo Kelmės valsčiuje, Antkapinio vienkiemyje. Tėvai buvo laisvi, vadinami karališkieji valstiečiai, jie valdė valaką žemės. Jų šeimoje augo keturi vaikai: Povilas, Benediktas, Jeronimas ir Magdalena. Šešerių metų Jeronimas pergyveno sesers mirtį, o dar po trejeto metų neteko ir motinos. Į gabų, sėkmingai pradinį moksląėjusį Jeronimą atkreipė dėmesį dėdė Benediktas Garalevičius, Mosėdžio klebonas. Jis ir paėmė dvylikos metų berniuką savo globon – leido mokytis į Šiaulių gimnaziją.

„Mano laikais“ Šiaulių gimnazija buvo klasikinė. Joje graikų ir lotynų kalbų dėstymas buvo pasiekęs aukščiausio laipsnio... – rašo savo atsiminimuose Vaclovas Šliageris, mokėsis kiek žemesnėje už Jeronimą klasėje. Šiaulių gimnazijos inspektorius N.K.Kochas buvo žemo ūgio, storulis (mokinių pravardžiuojamas „pūsle“ arba kukoriumi“), žilagalvis, geraširdis – graikų kalbos mokytojas ir didelis jos žinovas, gabus vartėjas, Homero ir Platono gerbėjas... Mes, mokiniai, klasėje gerai žinojome Kocho silpnybę: reikėjo tik kam nors iš mokinių pora „Odisėjos“ eilučių gražiai hegzametru paskaityti ir tiksliai, su intonacija rusų kalbon išversti, kad senojo Kocho akys iš džiaugsmo nušvistų ir sužibėtų, kad jis, katedroje pasipūtęs stovėdamas, pats imtų Homerą skaityti, deklamuoti ir versti. Kiekvienoje klasėje būdavo mokinių, kurie sugebėdavo Kochui tokios ugnies duoti ir sudaryti linksmą poilsio pramogėlę. Didžiausios Kocho pagarbos ir meilės įsigijo kuprotas vyresnės klasės mokinys Jeronimas Ralys. Šiaulių gimnazijoje buvo ir kitas

graikų kalbos mokytojas – V.B. Frankenai. V. Šliogeris vadina jį milžinu. Tikriausiai, dėl jo teikiamų žinių gausumo. Abu mokytojai, matyt, įkvėpė J. Raliui meilę savo dėstomai kalbai ir literatūrai.

Mokydamasis Šiaulių gimnazijos pradinėse klasėse, Jeronimas nelaimingai krito nuo „gyvųjų paveikslų“ piramidės viršūnės, susilaužė stuburą ir liko kuprotas. Kai kurie Jeronimo Ralio biografai rašo, kad po to, atvažiavęs į Antkapinį dėdė kunigas Benediktas Garalevičius sielvartaujantį tėvą ramina: „Iš Jeronimo kunigo, matyt, nepadarysim. Ale daktaras gal šioks toks dar išeis...“

Mokydamasis penktoje klasėje J. Ralys išvertė iš originalo „Odisėjos“ 5–ąją giesmę – 478 eilutes. Vertimas pateko į P. Višinskio rankas ir buvo persiųstas „Varpui“. Homero kūrybos vertimo pradžia, anot J. Tumo – Vaižganto, nebuvo lengva. Redaktorius rankraštį atmetė ir, lyg išjuokdamas vertimą, patarė vertėjui „tokiais tuščiais dalykais visai nežaisti“. Šis rankraštis yra išlikęs Vilniaus universiteto Mokslinės bibliotekos rankraščių skyriuje.

1896 m. J. Ralys baigęs gimnaziją įstojo į Maskvos universitetą studijuoti mediciną. „Siela jis buvo literatas, o medicinos mokėsi tik tam, kad gyventų ir dirbtų savųjų tarpe Lietuvoje“ – rašė V. Šliogeris. Maskvos universitete Jeronimą visą laiką rėmė dėdė Benediktas. Iš tų kuklių lėšų apie 1900–uosius metus jis savo ruožtu rėmė ir G. Landsbergio-Žemkalnio, ištremto į Smolenską, penkių asmenų šeimą. Rėmė jis ir L. Vaineikį. Savo nuoširdumu, draugiškumu ir aktyvia visuomenine veikla J. Ralys atkreipė į save žymiausių to meto kultūros veikėjų dėmesį. Jų tarpe jis įgijo daug draugų – P. Višinskį, M. Pečkauskaitę, J. Tumą-Vaižgantą, J. Šlapelį, G. Landsbergį-Žemkalnį, L. Vaineikį ir daugelį kitų.

1903 m. baigęs universiteto studijas J. Ralys pradėjo praktikuoti Morozovo vaikų ligoninėje Maskvoje. Trejetą metų pradirbęs pediatru, metus dar praktikavosi ginekologijos skyriuje. Jam buvo pasiūlyta Baku miesto ligoninės gydytojo vieta ir geras 1800 rublių atlyginimas metams, tačiau jis atsisakė šitos viliojančios vietos, grįžo į Lietuvą ir pradėjo dirbti gydytoju

Ariogaloje. Po metų jis persikėlė į Jonavą, norėdamas daugiau bendrauti su kultūros darbuotojais ir savo profesinio darbo draugais.

Kilus Pirmajam pasauliniam karui, jis buvo mobilizuotas, dirbo karo gydytoju. Bet, ir pabūklams griaudžiant, nepamiršo Homero. Buvusių graikų kalbos mokytojų dėka, J. Ralys buvo, matyt, taip pamilęs didįjį graikų poetą, taip giliai įsijautęs ir supratęs genialiąją kūrybą, kad jau nuo mokyklos laikų suolo Homero genijus nebedavė jam ramybės. Jis veržte veržėsi į jo poemose sukurtą pasaulį. Dirbdamas kariuomenės gydytoju Carycine, jis išvertė visą „Odisėją“, tačiau karo metu rankraštis žuvo. Yra žinoma, kad Carycine gyventu laikotarpiu J. Ralys lankėsi Graikijoje norėdamas iš arti pamatyti Homero tėvynę, geriau susipažinti su lanšaftu, žmonėmis, jų kalba, papročiais, literatūra... Šį faktą iš savo tėvo Benedikto, Jeronimo vyresniojo brolio, yra užrašęs gydytojas Albinas Ralys. Jis mini, kad Jeronimas Graikijoje buvo palaikytas užsienio graiku, nes neblogai mokėjęs kalbą, o pavardė pasirodžiusi graikiška, kadangi ten yra ir upė Ralis.

Užsitarnavęs gydytojo papulkininkio laipsnį, 1918 metų pavasarį J. Ralys grįžo į Lietuvą ir vėl pradėjo dirbti Jonavoje. Apsigyveno pas giminaitę O. Monkaitę, pašto tarnautoją. Butas buvo kuklus ir ankštas. Po tuo pačiu stogu tilpo ir vaistinė, bankas, paštas, kooperatyvas... Dirbo jis gydytoju ligoninėje, priiminėjo ligonius ambulatorijoje, o pas sunkiai sergančius kaime išvažiuodavo vakarais, naktimis, kartais net nekviestas. Ilgai darbavosi Jonavos miesto savivaldybėje, eidamas pirmininko pareigas, rūpindamasis mokyklomis, sanitariniu švietimu, kultūriniu miesto gyvenimu. Būdamas savo krašto patriotas, jis kartu labai draugiškas liko ir kitų tautybių žmonėms. Tarp savo ligonių nedarė jokio skirtumo, ar tai būtų buvęs lietuvis, ar lenkas, ar rusas, ar žydas. Rūpindavosi nuoširdžiai padėti visiems ar ligos, ar kitokios bėdos atvejais. Iš vargingesnių ligonių jis ir užmokesčio neimdavo už gydymą, kad jie tik turėtų pinigų vaistams. L. Giros sudarytame „Lietuvos albume“ matyti J. Ralio portretas tarp žymiausių to meto rašytojų, kultūros veikėjų – Vydūno, Maironio, Lazdynų Pelėdos, Krėvės, Putino, Žemaitės, kitų. Dirbo jis tyliai,

ramiai, žmonėms aukodamas savo mokslo žinias ir visą laiką, eikvodamas paskutines jėgas, nesigailėdamas savo sveikatos. Su kuo jam teko bendrauti, minėjo jį kaip didžiai sąžiningą, pasiaukojantį, humanišką žmogų, gerą savo profesinio darbo specialistą, bet kartu ir nepaprastai kuklų. Jis buvo jautrios sielos, doras to meto inteligentas idealistas. Visi jį vadindavo „savo daktarėliu“. Buvo jis nedidelis, šviesiais ūsais ir barzdele, su akiniais ir nedidele kuprele, visada nuotaikingas, linkęs į švelnų humorą, tačiau žemaitiškai principingas ir atkaklus vyras. Nepaisant didelės praktikos, populiarumo, gydytojas J. Ralys neturėjo jokio atliekamo pinigų. Jis atsisakė kvietimo dėstyti Kauno universitete pediatriją, ligoniams pagalbą taikė už menkiausią atlyginimą, vis dėlto svajojo į senatvę pasistatyti prie upės namą ir, dirbdamas jau kultūrinį darbą, pabaigti amžių.

J. Tumo–Vaižganto raginimas J. Ralys imasi trečią kartą versti „Odisėją“. Vertėjas mokėjo kelias Vakarų Europos, taip pat ir slavų tautų kalbas, į kurias Homero kūryba jau buvo išversta. Tačiau vertė iš originalo – senosios graikų kalbos. Dirbo su užsidegimu, neišsenkama energija, nors buvo silpnokos sveikatos. Vertė, jau atlikęs sunkų profesinį gydytojo darbą, prie „Odisėjos“ išsėdėdamas ligi 2–3 valandos ryto. Dirbdamas naktimis, labai daug rūkė, nors buvo į džiovaną linkusios sveikatos. 1920 metais kovo mėnesį trečią kartą baigė versti „Odisėją“, ir 1921 švietimo ministerija šį vizitą išleido. To meto inteligentija vertimą sutiko su džiaugsmu, tačiau, atsiliepus kritikai, vertėjas savo darbu jau nebus patenkintas ir žadėjo versti „Odisėją“ iš naujo. Matyt, jis priekaištavo ir Tumui – Vaižgantui, kuriam ministerija buvo pavedusi rūpintis vertimo išleidimu. Man kiek užgauta buvo, kai vertėjas mano darbu nebuvo patenkintas – rašė Vaižgantas. Jo manyta, kad aš ir vertimo techniką pagerinsiu. Aš to nesugebėjau padaryti ir visai neketinau tos atsakomybės imtis. Man rodė, „Odisėją“, J. Ralys buvo išvertęs tobulai“.

Išleidus „Odisėją“ J. Raliui pašoka ūpas išversti visą Homero kūrybą ir jis entuziastingai verčia poemą „Iliada“.

Į poemą kibo labai intensyviai ir tikėjosi, kad iki vasaros vidurio ji bus išversta. Tačiau, kai kritika papriekaištavo, kad tokia vertinga „Odisėjos“ poema išleista labai kukliai – be meninio apipavidalinimo ir iliustracijų, jis jau negalėjo likti abejingas, kaip atrodys išėjusi iš leidyklos jo verčiama „Iliada“. Griebėsi studijų apie Homero kūrybą, paprašė papildomos literatūros iš užsienio, rūpinosi vertimo įžanga, komentarais, meniniu apipavidalinimu, leidėjais. Besirūpindamas visu tuo važinėjo ir į Kauną. O kartą, gruodžio mėnesio viduryje, grįždamas atgal į Jonavą, smarkiai persišaldė, gavo plaučių uždegimą. Bandė gydytis patsai, atvažiavo ir kiti gydytojai draugai, tačiau viskas buvo veltui. Jeronimas Ralys mirė 1921 m. gruodžio 17 dienos ankstų rytą, būdamas 45–erių metų amžiaus.

J. Tumas-Vaižgantas nekrologe charakterizavo J. Ralį kaip neapsakomai taikų ir žmones mylintį inteligentą: „Kas jį pažino visi jį pamilo už jo linksmą, nors netriukšmingą kalbą, už gražią pasakotojo iškalbą, už šimtus anekdotų, už vaišingumą. Buvo didelės širdies žmogus. Aš jaučiau, jog J. Ralys nepabaigė to didelio savo darbo – „Iliados“ vertimo, bet nemaniau, jog tai taip greitai įvyks. Veiksmo spazmai tiesiog spaudžia, atminus, kiek mūsų literatūra nustojo netekus tokio graikų kalbos žinovo, hegzametrininko.“

O jau palydėjus J. Ralį į amžino poilsio vietą, Vaižgantas rašė: „Kai dėdami į duobę paskutinį kartą atvožėme karstą pasižiūrėti, nabašnikas rodė toks mažutis, kaip vaikas, ir man netilpo makaulėje, kaip tokiame mažame kūne tilpo tokia didelė siela“.

J. Ralys suspėjo išversti ir perrašyti spaudai penkiolika „Iliados“ giesmių. Likusias devynias giesmes, beveik po dešimties metų išvertė autorių kolektyvas – Čiurlionienė-Kymantaitė, A. Dambrauskas, J. Talmantas, P. Žadeikis. Jeigu mes turime visą Homero kūrybą lietuvių kalba, tai tik nepailstamos Jeronimo Ralio energijos ir atkaklumo dėka. Jo vertime, tiesa, pasitaikė kai kurių netikslumų – nublankintų originalo vaizdų, hegzametro neatitikimo, tarmiškumo, lietuvių kalbai nebūdingų santrumpų, neteisingo žodžių kirčiavimo, bet tai buvo jau lengvai pataisomi dalykai, pakartotinai

leidžiant Homero „Iliadą“ ir „Odisėją“. V. Šliageris, vertėjo amžininkas, savo atsiminimuose rašė: „Kai aš skaitau J. Ralio vertimus, aš visiškai užsimirštu lietuviškai juos skaitęs, man atrodo, kad skaitau juos graikiškai“. „Kokį šuolį padarė vertėjas nuo pirmųjų bandymų iki kūrybiškai atlikto vertimo, liudininkais buvo ne tik amžininkai, bet ir šių dienų „Iliados“ bei „Odisėjos“ skaitytojai, o ypač literatūros istorikai ir aukštą vertimo lygį pasiekę antikinės literatūros vertėjai kaip A. Dambrauskas, redagavęs naujuosius „Iliados“, (1962 m.) ir „Odisėjos“ (1964 m.) leidimus. Vertėjas priartėjo prie originalo ir, matyt, jis buvo gyvas Homero interpretatorius, ir ateities kartoms. Atkakliai siekęs aukštesnio vertimo lygio, jis praturtino mūsų poetinę kalbą žodynu, poetiniais įvaizdžiais, frazeologija, ir visa tai dar mūsų literatūros priešaušryje, padovanojo žmonėms“.

O štai ką apie J. Ralį 1937 metais rašė A. Gražvydas (E. Viskantos slapyvardis), supratęs ir aukštai vertinęs jo darbus ir asmenybę: „Ralį atsimenu gyvą, kalbantį, amžinai juokaujantį, žvilgčiojantį žibančiais savo akiniais, pro kuriuos švietė pilnos sąmojo ir meilės akys. Vaiko vaizduotė geriau, reljefingiau užfiksuoja patirtus įspūdžius, galbūt todėl ir aš ligi pat šios dienos taip ypatingai ryškiai atsimenu tą mažą, kuprotą žmogelį, iš profesijos gydytoją, o sieloje – humanistą, klasiką mėgėją“. J. Ralys buvo pirmutinis žmogus, kuris atskleidė uždangą į tą užburtąjį klasikų pasaulį, vėliau taip paviliojusį mane... Savaime suprantama, kad ir į pačią Ralio asmenybę aš žiūrėjau kaip į koki gerąjį aiškiaregį burtininką, kuriam atsidengė tos tirštos ant amžių pakibusios miglos, paslėpusios kitą pasaulį, kitus žmones, kitą padangę“.

Homeras buvo genialus literatūros kūrėjas, apvaldęs savo atmintyje tokį milžinišką ir tobulą epinį kūrinį, aprėpęs vaizduote tokia gausybe vaizdų ir įvykių. Matyt, aklajam Homerui gyvenimas buvo ištisa širdies daina. Senajame antikiniame pasaulyje niekas nemokėjo skaityti tylomis. Sau ir klausytojams oratoriai ir aktoriai tekstus deklamuodavo jausdami save, savo balsą, poezijos grožį, jos poveikį klausytojams. Skaitydami tylomis mes pilnutinai nepajuntame ne tik poezijos, bet netgi prozos žodžio, estetinės vertės, nepatiriame viso

poetinių formų harmonijos džiaugsmo. Antikiniai amžiai negalėjo mums perduoti savo literatūros melodingojo skaitymo pavyzdžių, tačiau Jeronimas Ralys, mūsų džiaugsmui, savo graikų kalbos mokytojų balse išgirdo Homerą, įsijautė į jo muzikinį hegzometro ritmą ir emocijas. Už tai kiekvienas literatūros mylėtojas reiškia Jeronimui Raliui didžiulį dėkingumą ir pagarbą.

Taigi, sulaukėme lietuviškai prabylant Homerą, bet per anksti netekome žmogaus, dar tiek daug galėjusio duoti literatūrai, žmonėms. Jo darbą tęsė kiti, tačiau prilygti retas teprilygs.

Praėjus dešimčiai metų po J. Ralio mirties, susibūręs, specialus komitetas, vadovaujamas J. Tumo-Vaižganto rūpesčiu, iš visuomenės surinko lėšų ir pastatė kuklų paminklą ant gydytojo ir vertėjo kapo. Paminklas tebestovi ir dabar, primindamas kiekvienam jonaviečiui šį kuklų mūsų krašto darbininką. Beveik pačiame miesto centre esantis kapas – vietinės reikšmės architektūros paminklas, tebestovi Jonavoje ir senosios ligoninės pastatas, kur kadais dirbo vienintelis visoje apylinkėje daktaras.

PANAUDOTA LITERATŪRA

Klimašauskas B. Homero vertėjui atminti // Tiesa.–1990.–Sausio 5. Iliustr.

Klimašauskas B. Antkapinio ažuolėlis // Kom. žodis.– 1986 .– Spalio 9.

Mačiulis J. Jo širdies giesmė // Pergalė. –1976.– Nr. 10.– P.164–1969.

Rimkus V. Homero vertėjas // Kom. žodis.–1976.– Spalio 7.

Trečiakauskas V. Jeronimas Ralys: Dokumentinė apysaka.– K. Karpas, 1995.–252 p.

Vaitiekūnas V. Atsiminimai (V. Šliagerio) apie Jeronimą Ralį // Kraštotyra. – V., 1967.– P. 2012–2015.